

NIEUWSBRIEF

STICHTING ARCHIVARIAAT BENTINCK – SCHOONHETEN

December 2004, jaargang 9.

VAN DE VOORZITTER.

Ieder jaar weer is het belangrijkste evenement voor onze Stichting de donateursdag. In 2004 hebben we daar een andere invulling aan gegeven door op die datum, 20 juni, ook een Open Dag te organiseren. Voor de aanwezige donateurs was het even wennen; ze werden niet ontvangen in de Zaal maar in het bouwhuis waar we een overzichtstentoonstelling ingericht hadden van de belangrijkste gebouwen op het Landgoed Schoonheten. Temidden van deze afbeeldingen van de gebouwen vroeger en nu hield onze directeur Wim Hoogeland zijn inleiding. Veel belangstelling oogstte hij ook met de overzichtplattegronden van het landgoed: lappendekens van klein naar groot en toen weer kleiner. Zoals we van hem gewend zijn wist hij met zijn enorme feitenkennis de aanwezigen zeer te boeien.

Ondertekening van het huurcontract door Mamie barones Bentinck van Schoonheten en Wim Hoogeland. Foto: A.A. Steenkist.

Coba barones Bentinck van Schoonheten opent de donateursdag. Foto: A.A. Steenkist.

Na deze inleiding begon de Open Dag. Hoewel de weersvoorspellingen niet veel goeds beloofden, klaarde het weer gelukkig op en konden de bezoekers optimaal genieten van wat Schoonheten te bieden heeft. Het doel was om inzichtelijk te maken hoeveel er komt kijken bij het onderhoud en de restauratie van huis, bouwhuizen, de andere delen van het rijksmonument die langs de oprijlaan liggen, de eeuwenoude boerderijen en de voormalige herberg "De hertog van Portland" en de wat jongere huizen. Als basis voor de tentoonstelling zijn de schilderijen gebruikt, die Jan Ophof, die woont en werkt op het Landgoed Schoonheten, van deze verschillende gebouwen heeft gemaakt. In het kader van de restauratie waren we heel blij dat we de medewerking kregen van de voor ons onmisbare Monumentenwacht, het bedrijf Van Vilsteren uit Zwolle, dat al jaren lang al het koperwerk aan de daken verricht en Hanzebouw. Deze laatste heeft de grote restauraties te weten het plafond in de Oranjerie en de gehele achterzijde van het huis Schoonheten uitgevoerd. Belangrijk voor het restaureren van de ornamenten is de heer Sasbrink uit Dedemsvaart. Het wapen midden op de gevel van Schoonheten is door hem gerestaureerd. Een overzicht van wat hij allemaal restaureert (wapenschilden, wind- en zonnewijzers) was tentoongesteld in de hal van het huis. Om nog meer inzicht te geven in wat het beheren van het landgoed met zich meebrengt waren er ook nog opnames van televisieuitzendingen met Schoonheten in de hoofdrol te bekijken: een soort modern archivariaat.

Behalve over deze succesvolle Open Dag zijn er nog meer positieve berichten.

Het uitgeversbedrijf Waanders is bereid het boek over Schoonheten, waar Wim Hoogeland al jaren zijn materiaal voor verzameld, uit te geven. Wim is nu enthousiast begonnen met schrijven. Het is voor de Stichting geweldig dat het materiaal uit het archief op deze wijze toegankelijk wordt.

Tenslotte is het contract met betrekking tot de nieuwe archiefruimte getekend. De huur gaat per 1 januari in. Het team Wim Hoogeland en Ton Steenkist gaan er nu hard tegenaan opdat het archief eindelijk op professionele wijze opgeborgen kan worden. Ik hoop u volgend jaar goede berichten te kunnen geven.

Voor de donateursdag 2005 hebben wij nog geen datum vastgesteld. Gezien het succes van de Open Dag zullen we kijken of we weer andere activiteiten aan de dag kunnen verbinden.

J.U. Bentinck van Schoonheten.

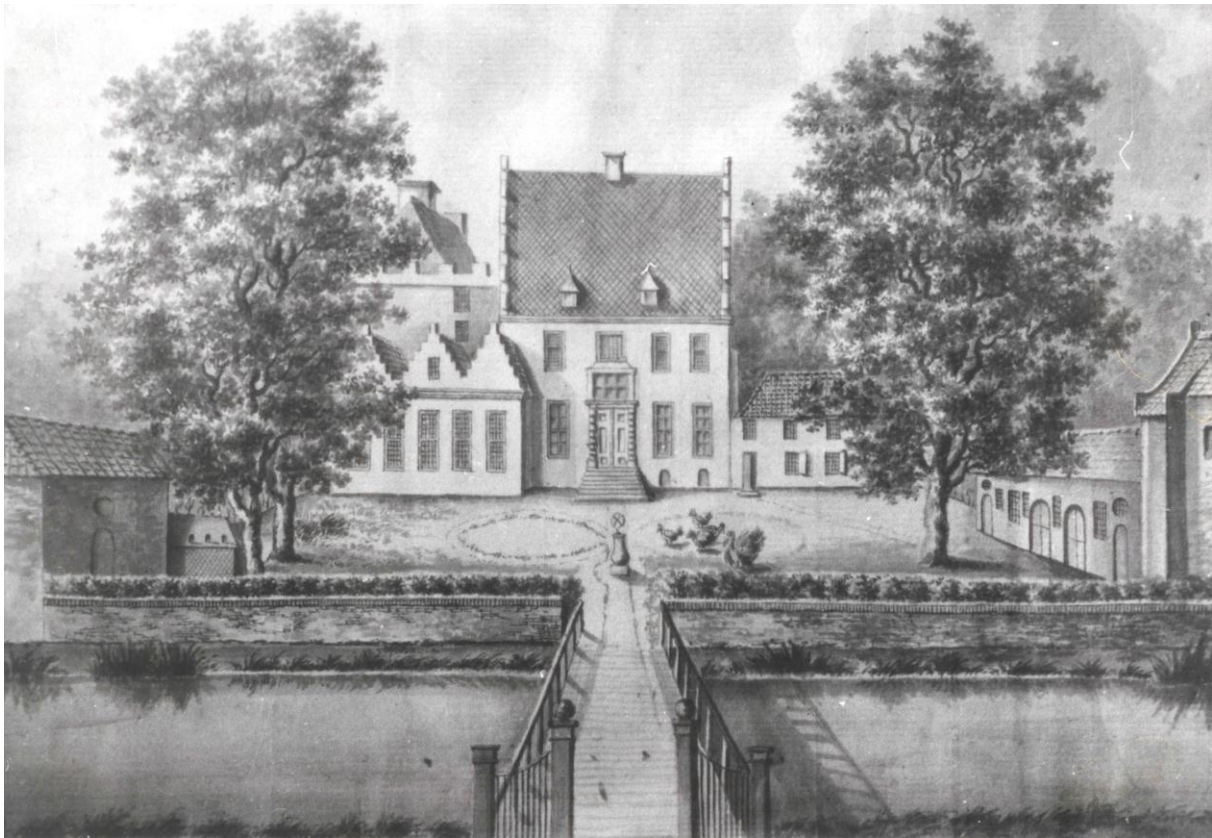

Impressies van de open dag 2005, Prachtig weer, geanimeerde gesprekken, tentoonstelling, exposanten.

BUCKHORST EN DE BENTINCKS.

Door J.U. Bentinck van Schoonheten.

Het heeft me altijd geïntregerd waarom er in Schoonheten een Buckhorstkamer is. De naam is duidelijk, die kamer heeft een groot aantal prenten van het huis Buckhorst. Verder zijn er in het huis twee grote schilderijen van de jacht en de visvangst bij Buckhorst. Maar Buckhorst bestaat niet meer! Tenminste, het huis is met de grond gelijk gemaakt, de plek waar het lag is door de oude slotgracht nog wel te vinden, in Zalk. En Zalk ligt in een bocht van de IJssel ter hoogte van Zwolle. Vandaar natuurlijk die visvangst.

Buckhorst. Gewassen pentekening. Anoniem. Part. Coll. Foto W. Hoogeland.

De geschiedenis van Buckhorst gaat een stuk verder terug dan die van Schoonheten. In 1224 vond de eerste vermelding al plaats, in niet al te positieve zin, want in dat jaar werd het roofridderslot verwoest. Maar hoe interessant de geschiedenis van de bewoners, de heren van Buckhorst, ook moge zijn, onze interesse gaat uit naar het verband met de Bentincks. De eerste die we vinden is Joanna Bentinck tot Velde, zuster van Henrick Bentinck tot Werkeren die eigenaar was van de hof te Wormger waaruit het landgoed Schoonheten is ontstaan. Joanna Bentinck trouwt op 6 februari 1586 met Floris de laatste telg uit het geslacht Van Buckhorst. Floris stierf in datzelfde jaar en de Buckhorst gaat naar zijn zuster, getrouwd met Sloet, om via een Van Oer in de familie Van Welvelde te komen. Daar vinden we de tweede Bentinck: Joan Zeger van Welvelde die het huis in 1733 uit een boedel kocht, was getrouwd met Johanna Isabella Bentinck tot Diepenheim, jongere zuster van Anna Agnes Bentinck gehuwd met Willem Bentinck tot Schoonheten. Joan van Welvelde, wiens zonen voor hem gestorven waren laat Buckhorst via zijn broer vererven aan zijn neef Zeino Arend Bentinck. De dochter van Zeino erft het huis in 1778 en verkoopt het een jaar later aan Berend Hendrik Bentinck, die zich vervolgens Bentinck tot Buckhorst noemt. Berend Hendrik de latere gouverneur van Overijssel, is een jongere broer van Volkier Rudolph Bentinck die heer van Schoonheten was.

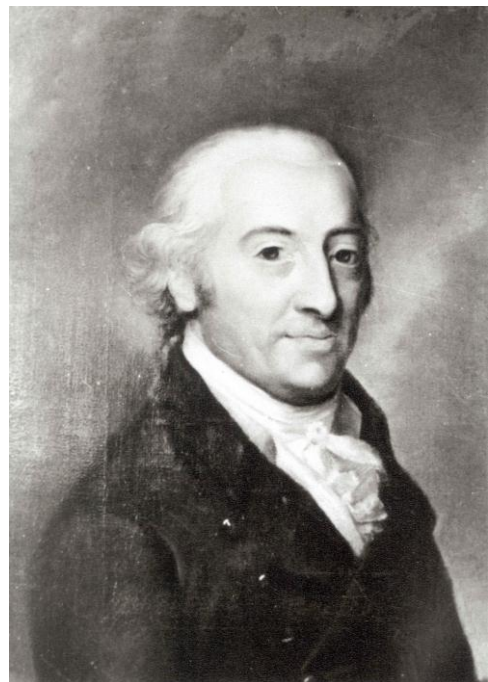

Buckhorst. Aquarel door J.G. Gastman, juli 1827. Part.Coll. Foto: Coll. W. Hoogeland.

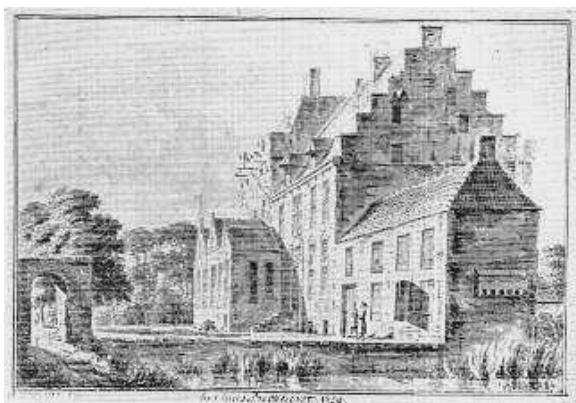
Tot 1798 vielen de heerlijkheden Buckhorst, Zalk en Veekaten in het leenstelsel. De bezitter van het huis en wat erbij hoorde had het dus eigenlijk alleen maar "in leen". Over de Buckhorster lenen heeft Wim Hoogeland een repertorium geschreven, dat wellicht een andere keer een onderwerp voor de Nieuwsbrief kan zijn. In het jaar 1798 werd het leenstelsel officieel afgeschaft waardoor het eindelijk volledig eigendom werd van genoemde Berend Hendrik Bentinck, die er tot zijn dood in 1830 gewoond heeft.

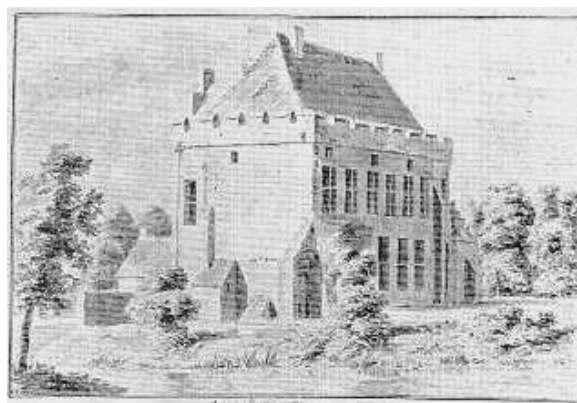
Zeino Arend Bentinck.(1715-1778) door J. Fournier, 1752. Part.Coll. Foto: W. Hoogeland.

Berend Hendrik Bentinck.(1753-1830) Pastel, anoniem. Part.Coll. Foto: W. Hoogeland.

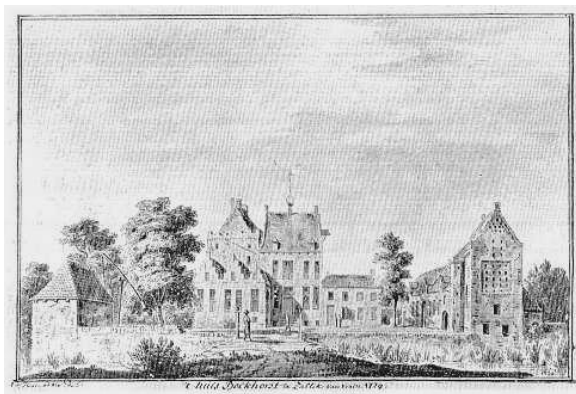
Buckhorst. Zijkant, gewassen pentekening A. de Haan. 1729

Buckhorst. Achterzijde, gewassen pentekening C. Pronk. 1730.

Net als Schoonheten was Buckhorst een havezate. De naam is beschrijvend: een horst is een begroeide hoogte in een laag landschap en buck is een beuk. De afbeeldingen geven een ingewikkeld bouwsel weer, dat doordat de tekenaars nogal wat moeite met het perspectief hadden, er van alle kanten verschillend uitzag. Het lijken twee hoofdgebouwen, een karakteristieke voorbouw met drie trapgeveltjes en verschillende bouwhuizen. Al met al veel bakstenen en dat is ook de ondergang van Buckhorst geworden. Het gebouw is na het overlijden van de laatste bewoner, de ongehuwde zoon van B.H. baron Bentinck tot Buckhorst, geveild en het gebouw is gesloopt om de bakstenen te gelde te maken. Ongetwijfeld zullen er nu nog tot ver in de omgeving van het vroegere Buckhorst gevels te vinden zijn met deze bakstenen.

Ondanks het niet meer bestaan van het huis leeft de naam nog voort. Zowel zoals hierboven verteld in Schoonheten, maar ook doordat de eigenaren van de grond die bij Buckhorst hoorde, en dat zijn tot nu toe steeds Bentincks geweest, de titel Heer van Buckhorst ofwel "tot Buckhorst" gebruiken. Omdat het perceel met het voor afbraak bestemde huis door Rudolph Floris Carel Baron Bentinck van Schoonheten, petekind van voornoemde Volkier Rudolph Bentinck, is gekocht zijn waarschijnlijk de schilderijen en archiefstukken (voor een gering deel) op Schoonheten beland. Deze archiefstukken zitten dus nu in het archief van de Stichting. De bewoners in de buurt van de plek waar Buckhorst stond hebben plannen gemaakt om het weer op te bouwen. Wie weet komt het er nog eens van.

Buckhorst. Voorzijde, gewassen pentekening, A. de Haan, 1729.

Boerderij Buckhorst, nog net zichtbaar achter de bomen. Ansicht ca. 1930.

OVER EEN KOSTSCHOOLDIRECTRICE

EN VERJAAGDE NEVEN

Door J.U. den Tex.

Het was prettig na publicatie van mijn *Anna baronesse Bentinck* veel reacties van lezers te krijgen. Extra prettig wanneer een lezer daar nog iets nieuws aan kan toevoegen. Zo waren er de heren Jan H. Smit uit Dalfsen en B.F. Preller, voormalig notaris in Raalte, die mij nieuwe informatie gaven. De eerste over een mevrouw Bentinck-Smith die in 1920 de leiding overnam van de kostschool in Lausanne waar mijn moeder, Anna Bentinck, tot voor kort pupil was geweest. De tweede reactie betrof de huwelijksvoorwaarden waarop Anna Bentinck in 1924 is getrouwd.

De informatie uit Dalfsen bracht onverwacht drie gegevens bijeen: de bewuste kostschooldirectrice uit 1920, een ontmoeting in de Achterhoek in 1982, meer dan twintig jaar geleden, en Hella Haasse's boek *Mevrouw Bentinck of Onverenigbaarheid van karakters*. Dit boek – velen zullen het kennen – gaat over het ongelukkig huwelijk van Willem, baron Bentinck met Charlotte Sophie, gravin von Aldenburg, enig kind en erfgename van de laatste graaf von Aldenburg. In haar bruidsschat bracht zij onder anderen de heerlijkheden Varel en Kniphausen mee. Daarover is een langdurige, bittere, strijd gevoerd toen de twee gingen scheiden. (zie Haasse's *De groten der aarde of Bentinck tegen Bentinck*) En zo is later door een aantal van haar nazaten opnieuw gevochten om dit erfgoed.

Ik vertel het verhaal eerst zoals ik het in 1982 hoorde van Robert, baron van Heeckeren, toen vijfenzeventig jaar oud. Ik ontmoette hem bij toeval; het kan in de bossen rondom Ruurlo zijn geweest of een plaatselijk café. Wij bleken iets gemeen te hebben: zowel zijn moeder als mijn moeder waren Bentincks; zo kwam het gesprek op *Mevrouw Bentinck* van Hella Haasse. Ik heb het genoteerd en in een artikel gebruikt; op dat moment vond ik het vooral een voorbeeld van de vertrouwelijke manier waarop adellijke lieden over ver voorgeslacht kunnen praten.

Christiaan Frederick Anton graaf van Aldenburg-Bentinck (1734-1768) en Maria Catharina van Tuyll van Serooskerken (1743-1793)
Portretten toegeschreven aan J. Maurer. Coll. kasteel Middachten. Foto W. Hoogeland.

Van Heeckeren: ‘Door dat boek van Hella Haasse ben ik wel wat meer van de verhalen van mijn moeders familie gaan begrijpen. Mijn oudooms hadden zo’n verhaal dat ik nooit helemaal begreep. Mijn overgrootvader zou naar het slot Varel in Duitsland zijn gegaan en de kokkin de trap af hebben gesmeten. “We knocked down the cook”, zeiden ze. Ik vond dat toch zo onaardig en ik begreep niet waarom.

Jean Charles graaf Bentinck en Jacoba Helena (Jemima) gravin Bentinck – van Reede. Aquarellen door Pasquier, 1827. Coll. Count Bentinck, Engeland. Foto's: Coll. W. Hoogeland.

Dat was dus mijn overgrootvader, de zoon van de generaal, die heeft nog als jong officier bij Waterloo gevochten. Hij was een kleinzoon van dat meisje Von Aldenburg dat later met een Bentinck is getrouwd, daar zat Christiaan nog tussen in die is jong gestorven en dan kreeg je mijn overgrootvader, Charles Antony. De andere zoon van Christiaan, die groeide daar op in dat slot in Duitsland. Zijn moeder is ook jong gestorven en hij is min of meer opgevoed door de huishoudster met wie hij later ook getrouwd is. Dat was Sarah Gerdes en die heeft twee zoons van hem gehad. Die Willem Gustaaf is ook weer jong gestorven en Sarah Gerdes bleef dus achter met haar twee kinderen op Varel ...’.

De lezer kan op dit punt gekomen beter nog niet proberen de familieverhoudingen te begrijpen; de crux van het verhaal volgt nog:

Van Heeckeren: ‘Mijn overgrootvader had toen niets en hij moet gedacht hebben: “Dat Varel met die twee niet ebenbürtige neven van mij, dat pik ik in.” Hij is toen met wat oppassers (persoonlijke bedienden. UdT) de grens overgegaan en heeft Sarah Gerdes en haar kinderen eruit gegooid. Maar de hertog van Oldenburg moet medelijden hebben gehad met dat arme vrouwtje en heeft mijn overgrootvader er weer uitgezet. Ik dacht altijd dat de hertog haar wilde verdedigen. Maar laatst sprak ik een neef op het huis te Diepenheim die zei: “Robert, je denkt toch altijd veel te aardig over de mensen. Die hertog was gewoon hebberig en heeft Varel voor zichzelf ingerekend.” Met mijn overgrootvader is het later nog goed gekomen; die heeft van zijn moeder Middachten gekregen.’

Tot zo ver het verhaal, zoals me dat op en zomervond in de Achterhoek is verteld, meer dan twintig jaar terug.

*Caroline Mechteld Emma Charlotte Christina Lousie gräfin zu Waldeck und Pyrmont. (1826-1899) Portret door H. Siebert.
Coll. Kasteel Middachten. Foto: W. Hoogeland.*

*Carel Anton Ferdinand graaf Bentinck (1792-1864) Portret door Abel.
Coll. Kasteel Middachten. Foto: W. Hoogeland.*

Verleden jaar kreeg ik dus de e-mail van mijnheer Smit uit Dalfsen, waarbij een genealogisch overzicht van de nakomelingen van ‘Mevrouw Bentinck’, dus van Willem Bentinck (1704-1774) en Charlotte Sophie von Aldenburg (1715-1800). Het zijn er bijna driehonderd. Daarbij ook een artikel uit een Duitse encyclopedie, de *Brochhaus Konversations Lexicon* jaargang 1908, over de ‘Bentinckscher Erbfolgestreit’. Het genealogisch overzicht stuurde Jan Smit mij omdat miss Bentick-Smith als één van die driehonderd daarin terug te vinden is, vijf generaties verwijderd van ‘Mevrouw Bentinck’. En het artikel vanwege het verhaal van de strijd die dertig jaar is gevoerd om het Duitse erfgoed van Charlotte Sophie von Aldenburg, tussen haar erfgenamen, verschillende graven Bentinck. (Willem, baron Bentinck was na zijn huwelijk met een gravin von Aldenburg tot rijksgraaf verheven.)

Het heeft me heel wat getuurd op al die genealogische gegevens gekost voordat ik de verbanden kon begrijpen. Omdat de familie Bentinck met al zijn vertakkingen zelfs aan de hand van een genealogisch overzicht en *Het Nederlands’ Adelsboek* moeilijk te overzien blijft, hoop ik maar geen Bentinck verkeerd te hebben ondergeschoven. Maar het is een mooi verhaal en het lijkt waarschijnlijk. Ik zal het proberen uit te leggen met een minimum aan voornamen, want al die Bentincks die Willem heten van generatie op generatie, maken het er niet makkelijker op.

Sophie von Aldenburg had twee zoons- de jongste is voor dit verhaal van geen belang. Haar oudste zoon is tweemaal getrouwd geweest, de eerste maal op stand, de tweede maal beneden zijn stand. Zijn drie zonen, dat wil zeggen de zonen die de volwassen leeftijd haalden, waren kinderen uit dit tweede huwelijk. De tweede echtgenote was Sarah Gerdes, dochter van een ‘landman’; mogelijk is zij als kindermisje op Varel komen te werken voor Bentincks eerste echtgenote. Deze overleed in 1799; vanaf 1800 leefden Bentinck en Gerdes samen in een zogenaamde ‘Gewissensehe’; in 1816 trouwden zij voor de wet. Hun drie zonen werden daarvoor geboren, respectievelijk in 1801, 1809, en 1812 en zijn later geëcht. Zo komen we nu uit bij een Willem Bentinck (1762-1835) kleinzoon van Sophie Bentinck von Aldenburg, heer van Varel en Kniphausen en beneden zijn stand hertrouwd. Nog tijdens zijn leven begint daarom diens jongere broer, vanuit Engeland of Nederland, aanspraken te maken op de Duitse nalatenschap; in 1829 spant hij een geding aan bij het oppergerechtshof in Oldenburg. Het leen, de zogenaamde grafelijke Aldenburgs fideikommiss (de hertog van Oldenburg is de leenheer) komt alleen toe aan wettige nakomelingen uit een huwelijk op stand. En niet aan zonen van een ‘lijfegene’ die pas achteraf erkend zijn, zo is het argument.

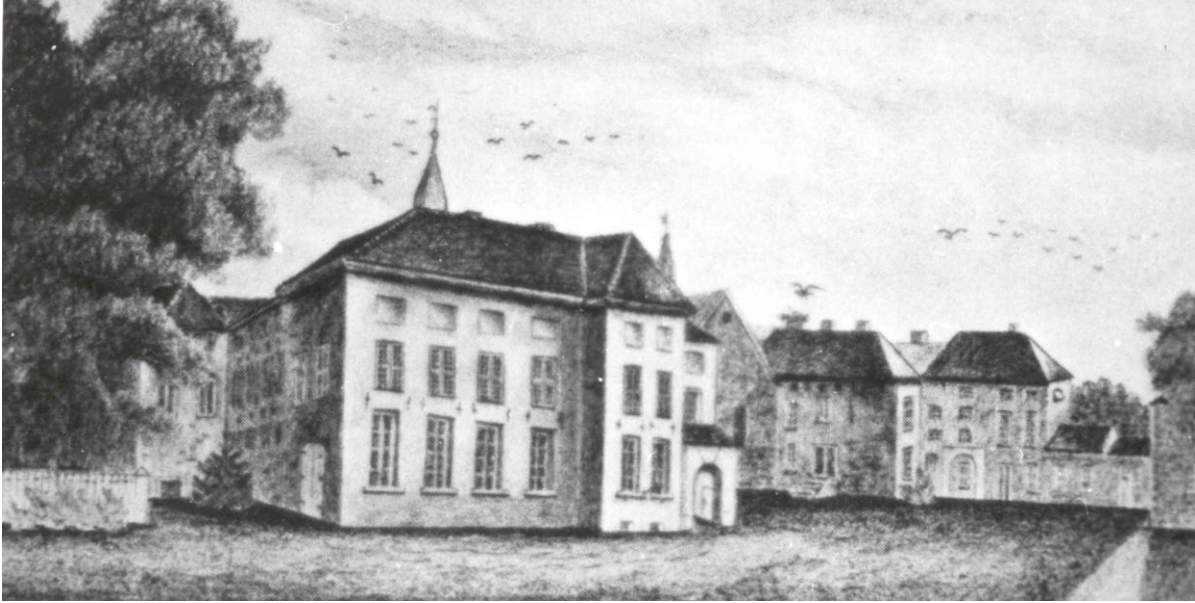
*Wilhelm Gustav Friedrich graaf von Bentinck. (1762-1835)
Kool en pasteltekening door Frans Michelis.
Coll: Stadtmuseum Oldenburg.*

*Gustav Adolph graaf von Bentinck (1809-1876)
Houtgravure door X.A.v.E. uind Kretschmar.
Coll: Heimatmuseum Varel.*

Daarmee begon de erfopvolgingstrijd tussen twee grafelijke Bentinck-takken; ze worden de Duitse en de Engelse tak genoemd. Willem, de Duitse Bentinck, overleed in 1835; zijn jongere broer Jan Karel (of Jean Charles) die hem zijn goed betwistte was twee jaar eerder gestorven, maar nu nam de volgende generatie het over, de twee zonen van de laatste, zelf zonen van een graaf én een gravin, tegen de Bentinck - Gerdes telgen op Varel. In 1836 is er sprake van een poging 'met list en geweld' Varel in bezit te nemen, het kan de gelegenheid zijn geweest waarbij 'de kokkin' van de trap zou zijn gegooid. Het beeld dat ik daarbij heb van een voortgejaagde weduwe met haar twee arme bloedjes van kinderen aan de rokken, klopt niet. Haar zonen, de niet-ebenbürtige Duitse neven Wilhelm Frederich en Gustaf Adolf waren al volwassen mannen.

De oudste, Wilhelm, is ook met een meisje Gerdes getrouwd, Wilhelmina genaamd, dat was in 1833. Zij zijn later naar Amerika vertrokken en vestigden zich in Missouri; of dat vóór of na de poging was van hun Engelse neven Varel met geweld in handen te krijgen, weet ik niet. Ongelijk van stand maar toch evengoed een graaf Bentinck, deed Wilhelm daarbij afstand van zijn rechten als heer van Varel en Kniphausen ten gunste van zijn tweede broer. Een dochter van deze nieuwe Amerikanen, gravin Augusta Bentinck trouwde in 1862 met ene James Smith. Er zijn drie dochters en een zoon geboren uit dit huwelijk; één van die drie dochters, Mary, Elizabeth of Charlotte Sophia Bentinck-Smith moet de directrice van de kostschool La Casita in Lausanne zijn geweest. Een kleindochter van een achterkleinzoon van Charlotte Sophie, de 'Mevrouw Bentinck' van Hella Haasse. In het boek over mijn moeder veronderstel ik dat miss Benticnk -Smith Engels was, en tot de Engelse tak van de Bentincks behoorde. Maar de Bentincks zijn wijder vertakt dan ik kon denken; er zijn dus ook Amerikaanse Bentincks!

Slot Varel. Foto: Coll. W. Hoogeland.

De juridische procedures werden intussen voortgezet, van het ene naar het andere gerechtshof, van de ene uitspraak naar de volgende beroepszaak. Aanvankelijk ten gunste van Gustav Adolf, de zoon van Gerdes. Een van de argumenten die ten bate van de Duitse tak werd aangedragen, was dat de Von Aldenburgs eigenlijk helemaal nooit tot de hoogste Duitse adel hadden behoord en het leenrecht al eerder via een laat gelegitimeerde telg was doorgegeven. Maar later volgde weer een uitspraak ten voordele van de Engels-Nederlandse neven, die met hun veel betere connecties in de Engelse en Nederlandse hogere kringen met meer effect voor hun belang konden opkomen. Uiteindelijk maakte de Groothertog van Oldenburg, de leenheer, een einde aan het conflict door Knipphausen en Varel in 1854 op te kopen voor een bedrag van twee miljoen thaler, ongeveer drie miljoen gulden. Ik maak uit het Duitse artikel op dat de Engels/Nederlandse neven daar ieder twee ton van kregen. Gustaf Adolf, de tweede Duitse neef, nu zonder kasteel maar met veel geld, trouwde twee jaar later, op zeventenveertigjarige leeftijd. Goed op stand lijkt het, met een gravin von Wedel; naar ik veronderstel was hij nu een aantrekkelijker partij geworden. Van de derde Gerdes-telg, Friedrich Anton, weet ik niet meer dan dat hij tot 1886 heeft geleefd.

‘Waar twee honden vechten om een been loopt de derde er mee heen’, merkt de heer Smit uit Dalfsen op. De geschiedenis van Noord-Nederland en Noord-Duitsland is zijn hobby; hij weet dan ook te vertellen dat de groothertog van Oldenburg zijn geld later ruimschoots terug kreeg toen hij een groot deel van de grond van Knipphausen en Varel voor een aanzienlijk groter bedrag doorverkocht aan Pruisen. Dit land was daar zeer gelukkig mee; het verkreeg zodoende directe toegang tot de Noordzee en kon vervolgens Wilhemshaven bouwen met de grote werf voor oorlogsschepen.

Om deze schaarse gegevens heen valt nog heel wat in te vullen, voorlopig mag wat mij betreft de fantasie dat doen. En wat het verhaal uit de Achterhoek betreft: Robert, baron van Heeckeren’s overgrootvader was een van de twee neven die de ‘kokkin’ hebben belaagd en de familie van mindere stand juridisch heeft bestreden. Maar het is niet zijn overgrootvader maar diens broer – een oud-oud-oom zal ik maar zeggen - die later Middachten erfde van zijn moeder. Deze heeft zich ook een tijd lang heer van Varel en Knipphausen genoemd, tot 1854, lopende de juridische strijd.

Door de complicaties van de Bentinck-genealogie kom ik er niet meer aan toe zoveel over huwelijksvoorwaarden te schrijven als ik wel zou willen. Al zou ik daarbij wel een verband kunnen trekken met Sophie Charlotte von Aldenburg; het tweede boek over Mevrouw Bentinck gaat over de strijd om het recht op haar vaderlijk erfdeel dat als bruidsschat is ingebracht bij haar huwelijk met Willem Bentinck.

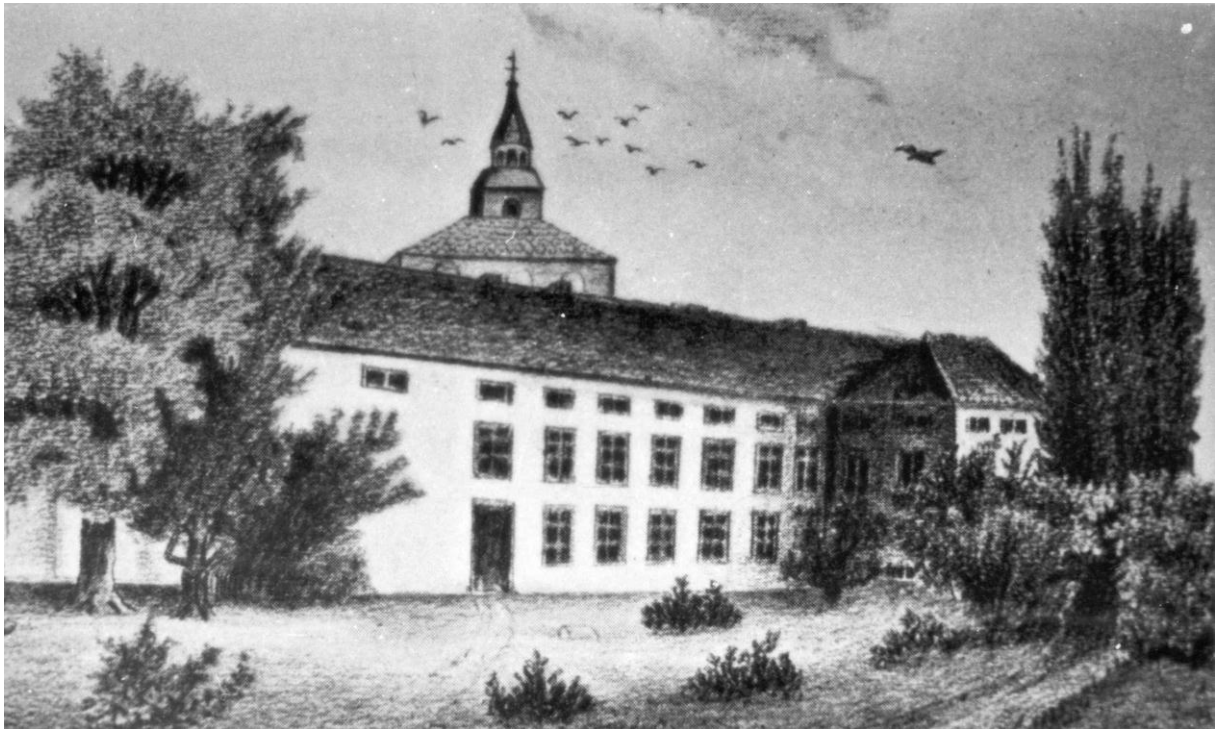
Maar nu terug naar *Anna baronesse Bentinck*, het boek dat ik over mijn moeder schreef. Een aanvulling van wat ik over de huwelijksvoorwaarden waaronder mijn ouders trouwden heb verteld, op pag 70 –71, is op zijn plaats. Het artikel uit de notariële acte, waarbij mijn moeder het recht behield als getrouwde vrouw haar eigen vermogen te beheren, noemde ik ongewoon. Het Burgerlijk Wetboek heeft van 1857 tot 1957 [!] de handelingsonbekwaamheid van de getrouwde vrouw vastgesteld; zij werd daarmee in feite onmondig. Voor de wet kon zij geen stap verzetten zonder de toestemming van haar echtgenoot; in zaken van opvoeding en

huisvesting had hij het laatste woord, en het beheer van het vermogen dat de vrouw bij haar huwelijk inbracht was de verantwoordelijkheid van de man – ook als er niet in gemeenschap van goederen werd getrouwd – ook als dat onverantwoordelijk gebeurde. Het was de heer B.F. Preller die me wees op wat ik de wettelijke ontsnappingsclausule zou kunnen noemen: het beheersbeding. Hij kende het uit zijn eigen praktijk als notaris; hij heeft mij ook nog op de vakliteratuur gewezen en zijn eigen ervaring getoetst bij twee emeritus-hoogleraren in het vermogensrecht. Zo uitzonderlijk was de financiële zelfstandigheid van mijn moeder in haar huwelijkse staat dus niet.

Er is na 1838, zegt Preller, een afzwakking geweest van het vrouwvijandig regime van handelingsonbekwaamheid. Zoals de Rijkspostspaarbankwet uit 1895 waarbij de gehuwde vrouw zelfstandig spaargelden kon inleggen of terugvorderen; in 1896 de ‘Lex Hartogh’ waarbij zij bij een echtscheidingsprocedure beslag kon doen leggen op goederen ter bescherming van haar eigen positie. In 1906 wordt vaderlijke macht ouderlijke macht; de gehuwde vrouw wordt niet meer uitgesloten van de voogdij over haar kinderen. Zo is er meer.

Over het beheersbeding is, voor zover ik weet nooit iets geschreven, buiten de vakliteratuur. Ik was het zelf in notariële stukken éénmaal tegengekomen; het betrof het huwelijkscontract van een gefortuneerde weduwe, uit de jaren twintig van de vorige eeuw. Uit de problemen die er waren bij het afsluiten van het huwelijkscontract van mijn ouders, tussen de bruidegom en zijn schoonouders, maakte ik, ten onrechte dus, op dat het om iets heel ongewoons ging. Het is ook niet vast te stellen – daar zijn geen cijfers over – of het in een bepaalde periode gewoner is geworden, iets moderns. Bijvoorbeeld nadat de vrouw in 1917 stemrecht had gekregen. Het huwelijkscontract van Anna Bentincks ouders uit 1900 bedingt bijvoorbeeld niets omtrent een zelfstandig beheer door de echtgenote, die toch een rijke erfdochter was.

Er valt kortom over huwelijksrechten en erfeniskwesties nog heel wat te onderzoeken en te schrijven; zo stuit je al schrijvend altijd op méér. Maar op dit moment kan ik alleen nog vermelden dat de correctie omtrent mijn moeders huwelijkse voorwaarden zal worden opgenomen in een nieuwe, goedkope, editie van *Anna baronesse Bentinck* die komend voorjaar als Rainbow Pocket zal verschijnen, en die, naar ik hoop, op heel veel plaatsen in het land te koop zal zijn.

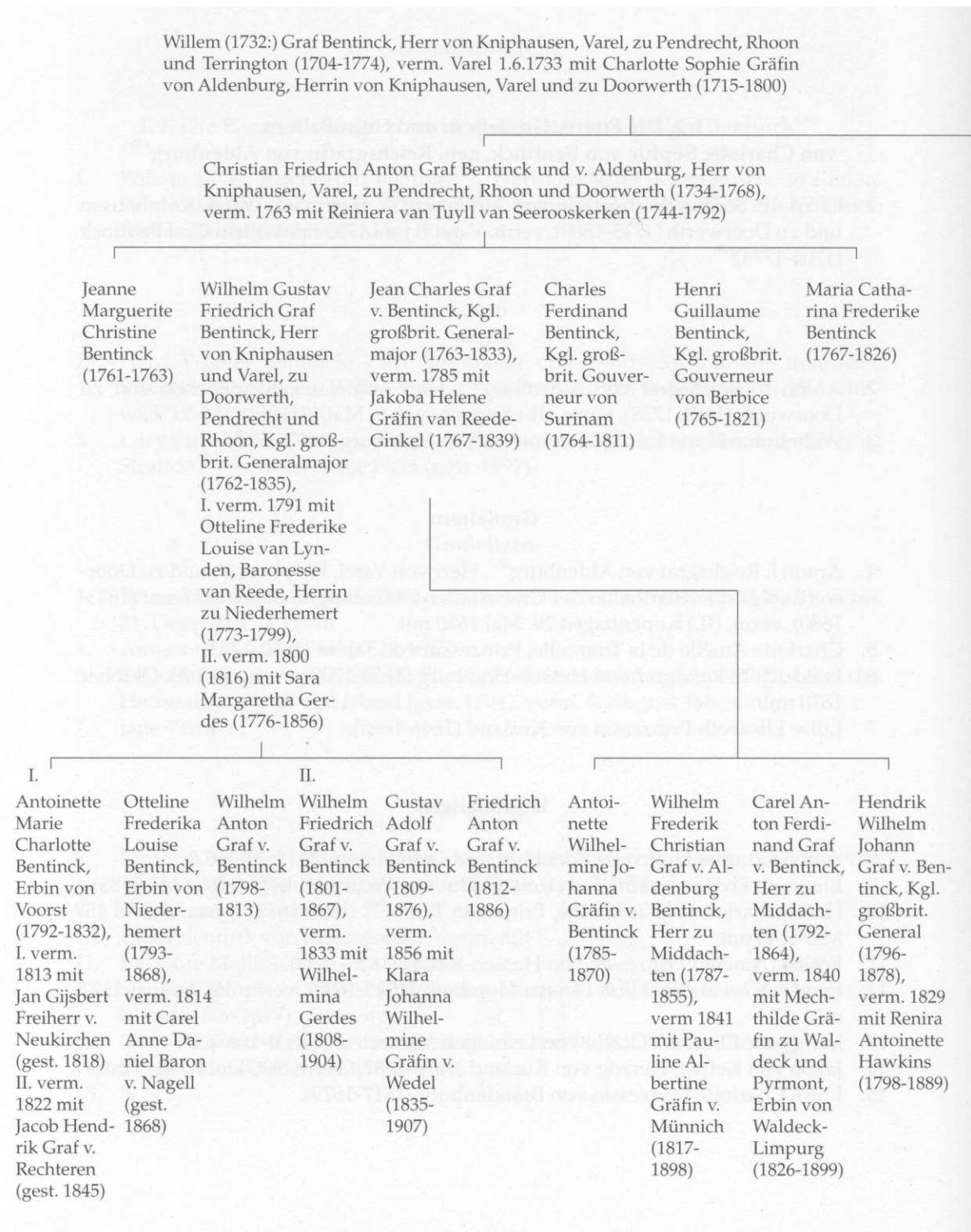

Slot Varel. Foto Collectie W. Hoogeland.

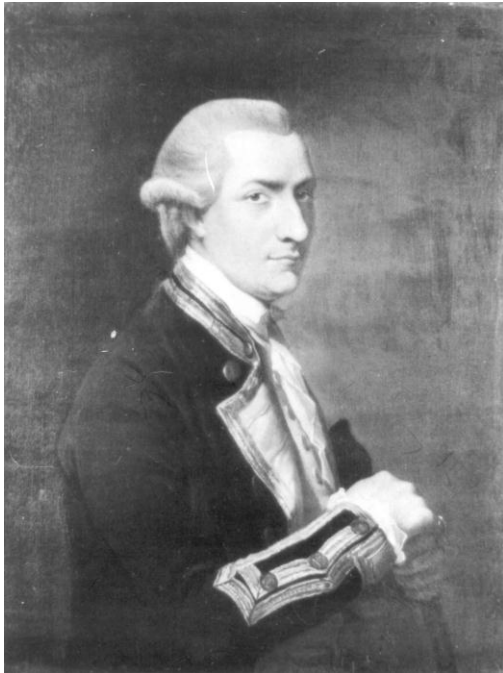
GENEALOGIE ALDENBURG BENTINCK.

Uit "Die Bentincks" Eine niederländische Adelsfamilie in Nordwestdeutschland im 18. Jahrhundert, door Antje Koolman. Uitgave: Oldenburger Forschungen, Neue Folge Band 18, 2003.

Wij willen u op één fout in deze stamboom opmerkzaam maken. De hieronder genoemde Christian Friedrich Anton graaf Bentinck was niet gehuwd met Reiniera van Tuyll van Serooskerken maar met haar zuster Maria Catharina van Tuyll van Serooskerken. (1743-1793)

Vervolg: Tweede zoon van Willem graaf Bentinck en Charlotte Sophie von Aldenburg.

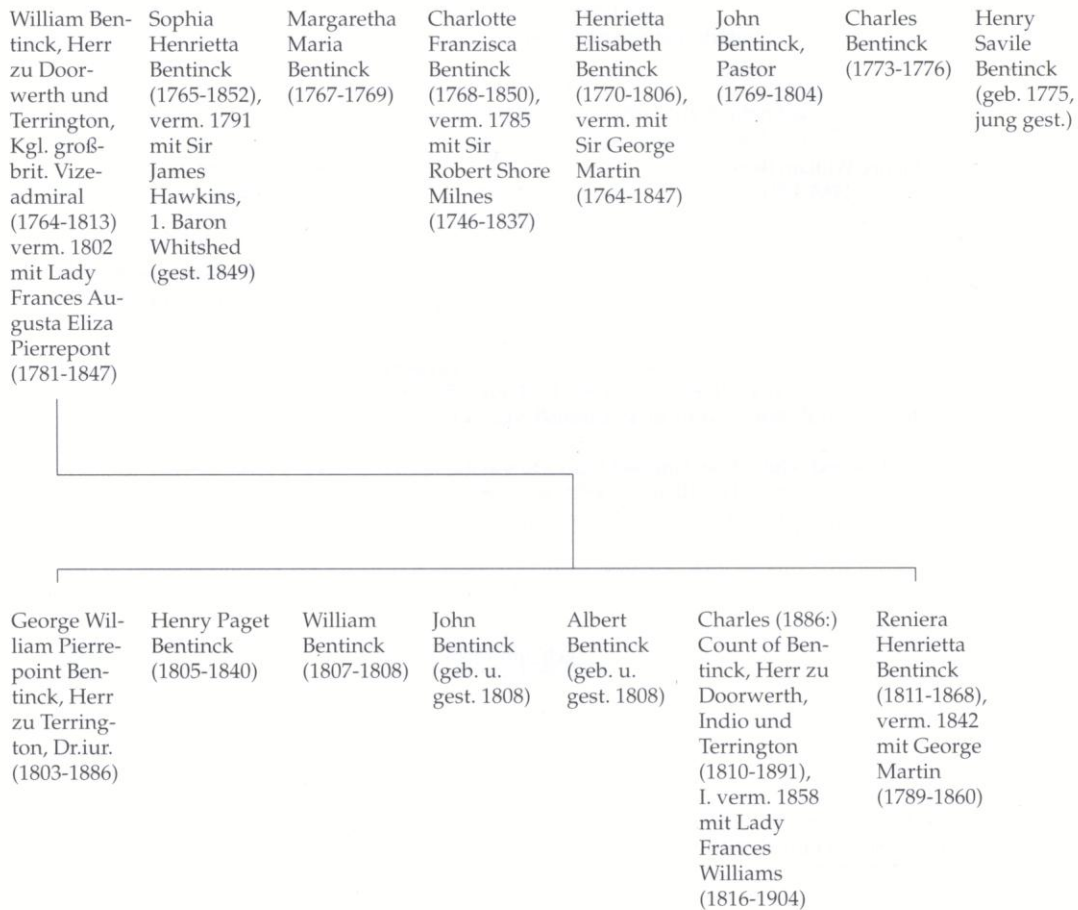

John Albert Bentinck (1737-1775)
 Portret coll: Kasteel Middachten. Foto: W. Hoogeland.

Reinera van Tuyll van Serooskerken (1744-1792)
 Foto: Coll. W. Hoogeland.

Johann Albrecht Bentinck, Herr zu Terrington (1737-1775),
 verm. 1763 mit Reiniera van Tuyll van Serooskerken (1744-1792)

NIEUWS OVER DE BOUW VAN HET ARCHIEF.

Door Ton Steenkist: coördinator bouw en inrichting.

Zoals u in ‘Van de Voorzitter’ hebt kunnen lezen, is eind november door het Landgoed Schoonheten en de Stichting Archivariaat het contract getekend voor de huur van een gedeelte van het ‘Machinegebouw’, waarin straks het archief zal worden ondergebracht.

Dus met de bouw en inrichting van de archiefruimte kan binnenkort worden begonnen. Ik hoor het velen van u zeggen: “Eindelijk!!!”.

Op de tekeningen ziet u het vooraanzicht van het in 1918 gebouwde ‘Machinegebouw’ en de indeling van de archiefruimte. Het ‘Machinegebouw’ heet zo, omdat hier vroeger het aggregaat voor de electriciteitsopwekking van het landgoed in stond.

Bij binnenkomst komt u in de entree met toilet en trap naar de zolder, die overigens niet wordt gebruikt. Rechts wordt met een mooi woord de ‘bestuurskamer’ ingericht en daarachter komt de archiefruimte. Dat wordt een kluis, die brandwerend of brandvertragend is (afhankelijk van de kosten). De ruimte is groot genoeg om niet alleen het huidige archief in onder te brengen, maar ook een uitbreiding van het archief zal er gemakkelijk een plaats in vinden. Overigens kan de kluis pas ongeveer een jaar na de bouw in gebruik worden genomen, omdat het metselwerk van de muren goed moet uitdampen. Doe je dat niet, dan ontstaan er vochtproblemen in het archief.

Achter de archiefruimte komt de studieruimte met voorzieningen voor degenen, die documenten uit het archief willen bestuderen en links daarvan is nog een ‘pantry’ gepland voor het zetten van thee en/of koffie.

In januari hebben Wim Hoogeland en ik een uitgebreide lijst gemaakt met de werkzaamheden die verricht moeten worden, waar de materialen vandaan kunnen komen en wie de uitvoering zou kunnen doen. We willen zoveel mogelijk in ‘eigen beheer’ doen en gebruik maken van ‘giften’ en ‘vrijwilligers’, want zo uitbundig is het budget ook weer niet.

Zo heeft Wim toegezegd dat een aantal uitvoeringsprojecten, bv het metselen van muren, of het maken en plaatsen van kozijnen, door leerlingen van zijn school gedaan kunnen worden als onderdeel van hun stage. En uiteraard gaan Wim en ik zelf aan het klussen; zo moet er in de ‘bestuurskamer’ een verhoogde vloer worden gelegd.

Het Rijksarchief in Zwolle is bezig met de herinrichting van het archief en de kantoren en heeft ons toegezegd archiefstellingen en –meubilair dat vervangen wordt, aan ons ter beschikking te stellen. Daar kunnen we de archief- en studieruimte waarschijnlijk goed mee inrichten.

Wim gaat ook proberen de designafdeling van zijn school een tafel en stoelen voor de ‘bestuurskamer’ en de totale inrichting van de studieruimte te laten ontwerpen, die dan met hout van Schoonheten door de meubelafdeling gemaakt kunnen worden. En als dat niet lukt, gaan we adequaat meubilair op veilingen bekijken.

Vloerafwerking en schilderen kunnen we ook zelf doen en dan bedoel ik met ‘we’ niet alleen het bestuur, maar ook donateurs-vrijwilligers.

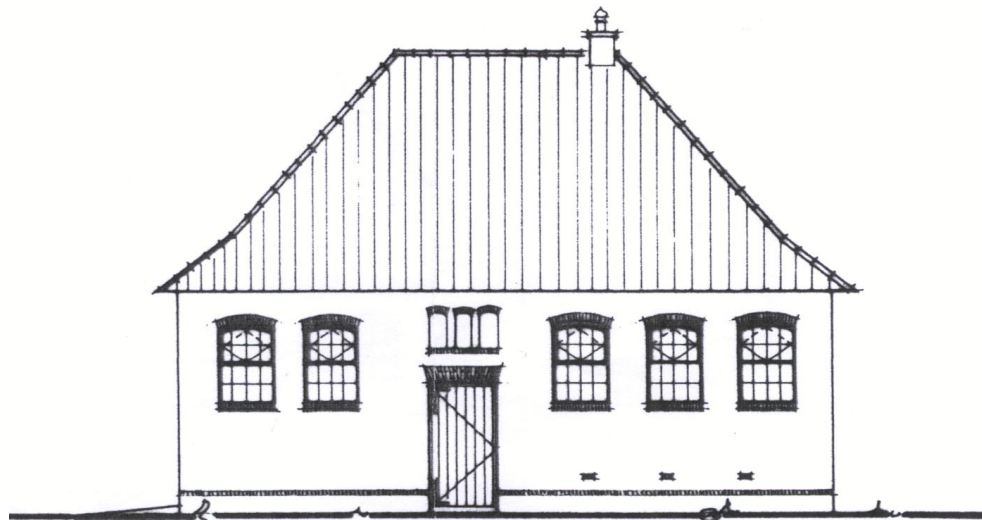
Enkele problemen moeten nog worden opgelost:

- De archiefkluis moet brandwerend of –vertragend zijn, dat betekent isolatie en gebruik van een speciaal soort stenen en een specifieke kluisdeur. Maar in de ruimte moet ook klimaatbeheersing worden toegepast, dat betekent ventilatie. Isolatie en ventilatie gaan niet gemakkelijk samen. Bovendien is voor foto’s een ander klimaat nodig dan voor andere archiefstukken; dat is een extra complicatie. We hebben van het Rijksarchief Zwolle de toezegging de kennis van een van hun deskundigen te mogen gebruiken en dat zullen we natuurlijk zeker doen, want de kluis moet voldoen aan alle archief-eisen.
- Ook de verwarming van de ‘bestuurskamer’ en de studieruimte is nog een probleem apart. Gebruik van electriciteit is het meest eenvoudige, maar wel duur; gebruik van gas of olie vergt de aanleg van een tank en een verwarmingsketel. Daar zijn we nog niet uit.

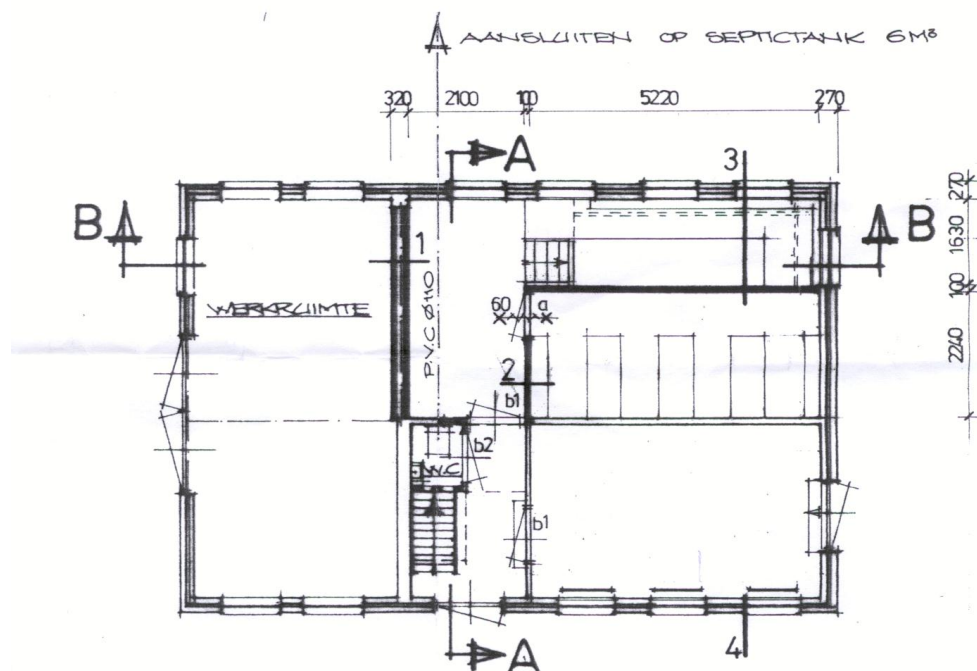
Als er onder u kennis aanwezig is van archiefbouw, elektriciteit of verwarming, dan stellen wij het op prijs als u deze kennis met ons wilt delen en/of ons wilt adviseren. Bel Ton Steenkist (020-4165840 of 06-53899909) of stuur hem een e-mail bericht (tonsteenkist@planet.nl) en uw inbreng zal dankbaar worden aanvaard.

Dat geldt ook voor degenen onder u, die graag willen helpen met de bouw en de inrichting van de archiefruimte (schoonmaken, schilderen, klussen).

De definitieve datum waarop de archiefruimte klaar is voor gebruik en inwijding is nog niet bekend; daar is eerst een uitgewerkt 'uitvoeringsplan' voor nodig. Maar we streven ernaar om uiterlijk op de donateursdag in 2006 de feestelijke opening van de ruimte te kunnen verrichten.

ZUIDGEVEL

PLATTEGROND

DE CREIL.

Door W. Hoogeland.

Het is 15 juli 1867 als Hendrik Veldhuis van de Portland in opdracht van Derk Bentinck in alle vroegte op pad gaat naar Deventer. Zijn bijzondere opdracht is zich te begeven naar het café van Adolph Duym waar die dag de openbare verkoop zal plaatsvinden van onroerende goederen uit de nalatenschap van Nicolaas Antonius Lambert, in leven koopman in granen. Derk Bentinck had in de verkoopcatalogus zijn oog laten vallen op het erf “de Creil”, direct gelegen naast zijn bezittingen, behorende tot het landgoed Schoonheten. Mogelijk heeft ook de toenmalige pachter Lambertus Kreileman interesse gehad. Op vijf van de negen kavels is hij de hoogste inzetter, waarvoor hij de som van 10.900 gulden overheeft. Zijn droom, als hij de Creil had willen kopen, werd al snel de bodem ingeslagen. Nadat de eerste vier percelen in massa zijn afgeslagen, blijkt Hendrik Veldhuis de koper voor een bedrag dat bijna vijftig procent hoger was dan dat Lambertus er voor had geboden. Ook de overige percelen werden door Veldhuis gekocht. Voor insiders op de verkoop zal wel duidelijk zijn geweest dat met de verschijning van Veldhuis andere belanghebbenden zich in de afslag zouden mengen dan die tijdens de eerste bieding hun belang hadden getoond. Vijf dagen na de finale veiling laat Hendrik Veldhuis de notaris weten zijn koop voor de som van 19.600 gulden te hebben gedaan in opdracht van Derk Bentinck en diens echtgenote Annette Catharina Sandberg. Derk zal tevreden zijn geweest met zijn aankoop blijkens de gulle gift van 25 gulden die Hendrik Veldhuis van hem in ontvangst mocht nemen.

De Creil. Foto: Coll. Mevr. T. Rutters-Kreileman.

De Creil is een eeuwenoud erf waarvan we de vermelding van de oudst bekende eigenaren aantreffen in het "Quohier der bezittingen van 's Konings vijanden in Salland" van 1583. Hierin wordt de weduwe van Essen, wonende in Den Ham, als eigenaar wordt genoemd. Uit datzelfde register blijkt dat de tienden uit het erf moet worden betaald aan de te Deventer wonende Derick en Wijnant van Eenschate.

De familie Van Essen bewoonde de in Den Ham gelegen havezate Mennigjeshave. Door het huwelijk in 1591 van Bertha van Essen, dochter van Hendrik van Essen en Sophia van Ittersum tot de Hofstede met Johan van Besten bracht zij de Creil in diens geslacht. Op 30 juni 1602 betaalt Johan als nieuwe erfgenaam op de vergadering van de marke Heeten een anker wijn. Het was de gewoonte dat elke nieuwe eigenaar op zo'n bijeenkomst trakteerde en de heren zullen zich aan dit anker wijn, dat overeenkomt met circa 45 flessen, dan ook rijkelijk tegoed hebben gedaan. Op 9 juni 1657 wordt jonker Grubbe in het markeboek wegens het erf de Creil genoemd. Dit moet Herman Goossen Grubbe tot Herinckhave (ca 1610-1679) zijn geweest die in 1634 is gehuwd met de dochter van Johan en Bertha, Sophia van Besten.

Herman Goossen stond al heel vroeg alleen op de wereld. In 1617 had hij tijdens een pestepidemie zijn ouders en vijf van zijn zes broers en zuster verloren. Hij groeide op in een onrustige tijd waarin tegenstellingen tussen Staats en Spaans en tussen calvinistisch en katholiek met name voor de adel een grote rol speelde. Voor Herman Goossen zal de keus ook een dilemma zijn geweest maar bleef uiteindelijk katholiek, mogelijk mede ingegeven door het feit dat in die tijd Twente, waar de Herinckhave was gelegen, onder Spaans bewind viel.

Het huwelijk van Herman Goossen en Sophia is geen gelukkig huwelijk geweest. De problemen binnen dit huwelijk zijn voornamelijk voortgekomen over de opvoeding van hun zeven kinderen, waarvan de basis was gelegen in het verschil in geloofsopvattingen tussen de katholieke Herman Goosen en de gereformeerde religie aanhangende Sophia. Na vele echtelijke ruzie's, waarbij Sophia ook korte tijd met de kinderen huis en haard verlieten, werd in januari 1654 op verzoek van Sophia door gedeputeerde staten van Overijssel de echtscheiding uitgesproken.

Dit heeft ongetwijfeld financiële gevolgen gehad. Op 9 augustus 1665 krijgt Sophia van Gedeputeerde Staten toestemming het goed "De Kreijl" te verkopen om haar schulden gemaakt t.b.v. de educatie van haar kinderen te kunnen afbetalen.

De Creil komt in het bezit van Hendrik ter Welberg gehuwd met Anna Wolfsen. Hun zoon, de schout Egbert ter Welberg, verkoopt op 20 november 1692 uit het erf een stukje "groenland" ter grootte van 200 roeden aan Eusebius Borchard Bentinck. Het stukje land wordt nog steeds het "Scholtenkampje" genoemd. Egbert is tweemaal gehuwd. Op 8 augustus 1676 met Aleida Wichman, weduwe van Jacob Vrieswijk en na haar overlijden in 1699 in maart 1701 te Colmschate met Bartha Mariënberg. Egbert heeft verschillende functies vervuld. Zo was hij burgemeester van Deventer, cameraar en schout van Colmschate. Als hij op 21 juni 1704 komt te overlijden, gaat de Creil naar zijn zoon uit zijn 1^e huwelijk, Joan ter Welberg.

Joan, burgemeester van Kampen en schout van IJsselmuideren is gehuwd met Johanna Tollius dochter van Philippus Theodorus Tollius en Sara van Oelen en krijgt bij haar drie kinderen. Financiële zorgen noodzaken hem "het erve Kreijlman met huis, hof en bijbehorende landerijen" te belasten. In 1728 en 1734 worden daarvoor schuldbekentenissen opgemaakt. De drie kinderen zijn waarschijnlijk voor Joan overleden, want op 8 januari 1754 verkoopt zijn broer Berend Jacob, voor hem zelf en als gemachtigde van Ds. Mattheus Brouwerius, echtgenoot van Sara Marcharetha Tollius en Ds. Clemens Streso, als erfgenamen van Joan ter Welberg de Creil als een vrij en allodiaal goed voor de som van 2500 carolus gulden aan de broers Derk, Joan, Daniël en Lambertus Lindeman en de zusters Hester en Johanna Lindeman.

De gebroeders Lindeman maken op 12 april 1775 hun testament op, waarbij hun nalatenschap vererft op de langstlevende en na de langstlevende op hun zuster Hendrica Lamberts-Lindeman en hun nicht Johanna Geertruid van Duuren-Lindeman. Waarschijnlijk waren de zusters inmiddels geen mede-eigenaren meer.

Na het overlijden van de laatste in 1787 wordt de Creil toegedeeld aan Hendrica Lamberts-Lindeman. Na haar overlijden op 1 juni 1798 komt de Creil in het bezit van haar dochter Jacoba Lamberts. Jacoba is het jaar daarvoor gehuwd met de 50 jarige Wijnand Suermond, lid van de raad van de gemeente Deventer. Samen met haar zusters Hendrika en Geertrui Lamberts maakt zij in juli 1799 haar testament op waarbij de nalatenschap over gaat op de langstlevende zuster, waarbij Jacoba daarnaast heeft bepaald dat haar nalatenschap wordt belast met het vruchtgebruik ten behoeve van haar echtgenoot.

Als in 1823 Wijnand Suermond komt te overlijden wordt haar nalatenschap verdeeld onder de kinderen van haar broers Hendrik en Jan Lamberts: Jan Coenraad en Nicolaas Lamberts, beiden kooplieden in leder en huiden. Zij verdelen in oktober van dat jaar hun gezamenlijk erfdeel waarbij o.a. de Creil aan Jan Coenraad Lamberts wordt toegedeeld.

Jan Coenraad is op 27 augustus 1787 gehuwd met zijn nicht Ida Sara van Duuren, dochter van ds. Anthonius van Duuren en Johanna Lindeman. In de wintermaanden bewoonden zij in Deventer een huis in de Kleine Overstraat en in de zomermaanden vertoefden zij op de voormalige havazate Boxbergen bij Wesepe. Het rijk met aardse goederen bedeelde echtpaar bezat een groot aantal boerderijen gelegen in de gemeenten Olst, Bathmen, Deventer en Raalte. Na het overlijden van Jan Coenraad in 1843 werd de balans opgemaakt en kon na de optelstreep een bedrag worden genoteerd van 430.000 gulden. Nog in datzelfde jaar wordt de boedel verdeeld waarbij de Creil wordt toegedeeld aan Nicolaas Antonius Lamberts, koopman in granen. Na diens overlijden in 1867 gaan zijn erfgenamen over tot openbare verkoop van alle onroerende goederen. Het erf de Creil, 51,33 hectare groot, wordt daarbij gekocht door Derk baron Bentinck en Annetta Catharina Sandberg.

Pacht.

Uit de in 1823 beschreven boedel van Jacoba Suermond-Lamberts krijgen wij voor het eerst inzicht welke pacht door de familie Kreileman moest worden opgebracht. Jaarlijks werd 14 mud rogge en 14 mud boekweit voor het akkerland betaald. Voor de groengronden 71,68 gulden en als toepacht 1 gans, 6 hoenders en 2 diensten met de wagen. De gemiddelde opbrengst over 5 jaar bedroeg 171 gulden.

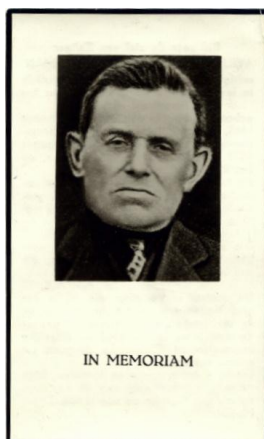
Jan Coenraad Lamberts verhoogt in november 1835 de pacht tot 16 mud rogge en 16 mud boekweit en 73 gulden voor de groengronden. Wij weten ook waarvoor een mud rogge en een mud boekweit in rekening werden gebracht: respectievelijk 4,34 en 5,51 per mud. Over toepachten wordt dan niet meer gesproken. Na de aankoop door Derk baron Bentinck zullen de pachten wel zijn aangepast, hoewel daarvoor geen gegevens voorhanden zijn. In 1894 krijgt Johanna van Vilsteren, weduwe van Lambertus Kreileman, van Henriëtte Adéle barones Bentinck geboren barones Van Pallandt een nieuwe pachtovereenkomst waarbij wordt bepaald dat zij 600 gulden per jaar ter tafel moet brengen. Als in 1939 Mr. Rudolph F.C. baron Bentinck van Schoonheten de pachtprijs aanpast, is deze opgelopen tot 1220 gulden voor ca. 31 hectare en nog eens tien jaar later tot 1838 gulden. Bij het vertrek in 1958 van de laatste pachter Gerhardus Johannes (Gerrit) Kreileman bedroeg de pachtsom 3070 gulden.

Pachters.

De boerderij is eeuwenlang bewerkt door families die zich noemden naar het door hen bewoonde erf. Van het thans bekende geslacht Kreileman is er een geregelde stamreeks vanaf het begin van de 18^e eeuw.

De eerste is Jannes (Joannes Gerardi) afkomstig van het erf Rabbers, gelegen in de buurschap Broekland en aldaar geboren in 1723. Hij gebruikt als achternaam Rabbers of Rabbershuis. Op zondag 12 mei 1776 treedt hij 53 jaar oud te Raalte in het huwelijk met de 26 jarige Euphemia Krelen, dochter van Johannes Krelen of Kreleman. Jannes die vanaf dat moment de naam Kre(i)leman aanneemt, overlijdt 4 april 1784 op "de Kreijl". Hun kleinzoon Lambertus (1815-1879) is degene die in 1867 graag de Creil op de openbare verkoop had gekocht. Hij is in 1859, 43 jaar oud, gehuwd met de 31 jarige Joana Vilsterman (1828-1894) en kregen samen zeven kinderen, vier zoons en drie dochters. Het derde kind, Willem Kreileman, (1863-1931) neemt het bedrijf na het overlijden van zijn moeder in 1894 over. Na acht jaar moet Willem nagedacht hebben over zijn leven en een eventuele opvolger voor de boerderij. In de uit Diepenveen afkomstige Anna Hofstede (1876-1960) treft hij een liefhebbende echtgenote. Op 16 juni 1904 stappen zij samen in het huwelijksbootje. In 1931 komt Willem te overlijden na een langdurig ziekbed. De gevolgen van een val van een hooiwagen is hem uiteindelijk noodlottig geworden. Anna en haar vier kinderen zetten samen de schouders er onder en runnen de eerst daarop volgende jaren samen de boerderij. Als de oudste zoon Gerrit Kreileman (1908-1981) in 1936 in het huwelijk treedt met de uit Luttenberg afkomstige Anne Heuven (1912-2001) nemen zij de zorgen voor de boerderij over. Dit huwelijk wordt gezegend met elf kinderen, vijf zoons en zes dochters, die alle op Schoonheten zijn geboren.

Vijf generaties Kreileman bewerken het land, verzorgen het vee en bewonen het erf tot aan het vertrek van de laatste in 1958.

Bid voor de ziel van Zaliger
WILHELMUS ANTONIUS KREILEMAN
 echtgenoot van Johanna Antonia Hofstede
 in leven getrouw en geacht lid van het
 R.K. Parochiaal Armbestuur
 geboren te Heeten den 20sten September
 1863, na het ontvangen der H. H. Sacra-
 menten overleden den 12den Augustus
 1931 en begraven den 17den d.o.v. op
 het R.K. Kerkhof te Heeten.
 Hij heeft zijne langdurige ziekte met op-
 merkenswaardig geduld verdragen, we-
 tende, dat als wij lijden met Jezus wij met
 Hem zullen verheerlijkt worden.
 Rom. VIII, 17
 Die zich over den arme ontfermt, ver-
 gaderd zich schatten bij den Heer, die
 zelf zijne vergelding zijn zal.
 Spreuk. XIX, 17
 De zoetste vertroosting, die hij in het
 graf medeneemt, is het getuigenis, dat
 hij een teedere en zorgvolle echtgenoot
 geweest is en aan de kinderen degelijke
 beginselen en Christelijke deugden tot
 erfenis achterlaat.
 Dierbare echtgenote en kinderen, blijft
 mijne ziel aanbevelen aan de barmhar-
 tigheid van God en de voorspraak Zijner
 Moeder.
 Hij ruste in vrede.

Bid voor de ziel van Zaliger
JOHANNA ANTONIA HOFSTEDE
 wed. van Wilhelmus Antonius Kreileman
 Geboren te Diepenveen 28 Maart 1876,
 voorzien van de H. H. Sacramenten der
 Sterfenden, overleden te Lemelerveld
 19 Maart 1960 en 22 Maart d.o.v. begraven
 op het R.K. Kerkhof aldaar.
 Een erekroon zijn de hoge jaren, die op
 de wegen der gerechtigheid gevonden
 worden. Spr. XVI : 31
 Gedenk, o Heer, hoe ik voor U heb ge-
 wandeld in waarheid en met een oprecht
 hart heb gedaan, wat U welgevallig was.
 IV Kor. XX : 3
 Zij was rechtvaardig en godvrezend en
 loofde God. Luc. 2.
 Haar kinderen voedde zij op in de leer
 en de tucht des Heren.
 Wend U dan tot mij, o Heer, en verlos
 mijne ziel; red mij volgens Uw barmhar-
 tigheid. Ps. X : 2. VI : 5.
 O God, Die hare werken kent, haar ge-
 loof, hare liefde, geef haar de kroon des
 levens.
 Goedertierendste Jezus, wees haar ge-
 nadig. (300 d. afl.)
 Zoete Heer Jezus, geef haar de eeuwige
 rust. (300 d. afl.)
 Onze Vader - Weesgegroet
 Zij ruste in vrede.

Het gezin van Gerrit Kreileman en Anne Heuven in de zomer van 1951. Alleen de jongste dochter zou in 1958 nog ter wereld komen. Zij zijn de laatste generatie Kreileman op de Creil. Foto: Coll. T. Rutters-Kreileman.

Verhuurd.

Na het vertrek van de familie Kreileman in november 1958 wordt de boerderij, zonder de bijbehorende grond, tot 1 oktober 1962 verhuurd aan Jacob ten Broeke. In dezelfde periode laat mr. R.F.C. baron Bentinck van Schoonheten door de architect Mensink te Olst een ontwerp maken voor de verbouw van de boerderij waarbij alleen de voorgevel in tact is gebleven. In 1964 heeft mr. R.F.C. baron Bentinck de boerderij met zijn gezin betrokken. Als in september 1971 zijn moeder komt te overlijden vertrekken zij in 1972 naar het "grote huis" en vindt de Creil nieuwe bewoners in het gezin van zijn dochter: Mamie barones Bentinck van Schoonheten.

In de kar bij de prachtige schuur. Foto: Coll. T. Rutters-Kreileman.

De oogst wordt binnen gehaald. Foto: Coll. T. Rutters-Kreileman.

De tienden.

Uit de Creil werd blijkens het "Quohier der bezittingen van 's Konings vijanden in Salland" van 1583, tienden betaald waarvan de rechten toebehoorde aan Derick en Wijnant (Wynold) van Eenschate. "De thienden groff ende smal uyt Kreilserve dat op den Essche licht" was leenroerig aan de bisschoppen van Utrecht die hun rechten in 1528 hebben overgedragen aan keizer Karel V. Uit de registers waarin de beleningen werden vastgelegd, kunnen we opmaken dat de Creil, daarin ook wel Krielstein genoemd, enige honderden jaren ouder is dan eerst bekende eigenaar, Bertha van Essen tot Mennigjeshave. Het wordt samen met andere boerderijen waaruit tienden moet worden betaald, genoemd: de tienden te Heeten. Door splitsingen en samenvoegingen van

leengoederen is niet altijd exact aan te duiden hoe de lijn van eigenaren van de tienden heeft verlopen. Wij moeten wel vaststellen dat de eigenaren van de tienden niet dezelfde waren als van het erf.

De tienden behoorde aan het eind van de 14^e eeuw aan het geslacht van Rysen, waarvan de oudst bekende Jan van Rysen er in 1379 mee is beleend, van 1382 tot 1408 opgevolgd door zijn zoon Willem van Ryssen.

In dat laatste jaar wordt Otte van Dornick er mee beleend, waarbij is aangetekend dat dit plaatsvindt na het overlijden van zijn niet bij naam genoemde broer. Een aantal vragen komen n.a.v. deze belening naar voren. Was de tiende vererfd? Wat was de relatie tussen de geslachten van Van Ryssen en Van Dornick? Of is het tussentijds verkocht? Dezelfde leenregisters geven ons uitsluitsel als we de beleningen volgen van de Groten Hof te Giethmen in de gemeente Ommen. In het register van 1372-1382 lezen we dat de echtgenote van Jan van Rysen "Nyese" is geheten. In 1399 wordt vermeld dat "Neze heren Ottendochter van Dornic" de moeder is van Willem van Ryssen. Uit verdere beleningen kunnen wij opmaken dat diens broers Otto en Johan zich zowel van Ryssen als van Do(e)rnick noemen.

De tiende blijft in het bezit van de Van Dornicks tot op 27 juni 1531 Evert van Graes alias ten Bussche, "kastelein" van de keizerlijke hof in Den Haag er mee wordt beleend. Van Graes heeft de goederen verkregen als naaste leenvolger in neergaande lijn van het geslacht Van Dornick, na de dood van Otte van Dornick en zijn (Everts) tante Agnese van Dornick, die binnen het jaar, nadat zij de goederen had geërfd, was overleden.

Van Graes draagt in mei 1547 de tiende over aan Evert van die Graeff, die door het huwelijk van diens zuster Styne van die Graeff met Johan van Graes aan hem verwant was.

In 1558 draagt Van die Graeff de tiende over aan Matthias van Enschoten waarmee wij aansluiting hebben gevonden met de eerder genoemde Wynold van Eenschate, zoon van Matthias.

Op 15 oktober 1619 wordt Margrietha van Eenschate, na het overlijden van haar vader Wynold met de tiende beleend. Door vererving komt de tiende aan Timan Sloet tot Borgbeuningen en wordt er in 1716 mee beleend. Timan is geboren in 1667 geboren te Batavia, als zoon van Timan Sloet tot Boekelo en Agatha Bellaerts. Hij is tweemaal gehuwd geweest, de eerste maal in 1691 met Golda Sofia van Hoevell en in 1703 in tweede echt met Louisa Christina van Laer: hij overleed in 1743. In het leenregister staat dat Timan het goed heeft verkregen na het overlijden van zijn tante Eenschate waarbij voor het noteren van de naam van de tante ruimte is opengelaten. Het is waarschijnlijker dat zijn tweede echtgenote Louisa Christina van Laer de tiende heeft geërfd. Zij is een dochter van Joan van Laer tot Wengeveld en Johanna Maria van Eenschate. Genoemde Johanna Maria was een dochter van Wynold van Eenschate tot den Oldenhof wiens dochter Joanna Elisabeth van Eenschate als laatste van haar familie in 1696 met de tiende wordt beleend.

In 1769 overlijdt Louisa Christina Sloet geboren van Laer en de kolonel- commandant van het 1^e batljon Oranje Friesland, Rutger Tulleken, gehuwd met Mechteld Elisabeth van Laer, wordt er vervolgens mee beleend.

Omtrent de financiën van Rutger Tulleken zullen de nodige problemen zijn geweest. Op 11 april wordt diens oudste zoon Mr. Rutger Tulleken krachtens een overeenkomst over de vereffening van boedelschulden er mee beleend. Dit zal niet geheel naar de zin zijn geweest van zijn dochter Louisa Christina Tulleken weduwe van Louis Francois Bosc de la Calmette, in leven kolonel-commandant van Deventer. Haar tante de weduwe Sloet tot Borgbeuningen had in haar testament een fideicommiss gevestigd op grond waarvan zij aanspraak maakte op de tiende. Het gelijk heeft zij aan haar zijde gekregen blijkens haar belening op 20 juli 1769.

In augustus 1776 wordt haar zoon Jean Louis Bosc de la Calmette, burgemeester en cameraar van de stad Deventer, eigenaar van de tiende. Zijn executeuren gaan in 1807 over tot publieke verkoop van de tiende, waarbij Wijnand Suermond voor 470 gulden aankoopt. Uit de verkoopakten kunnen we opmaken dat de Creil 7 mud moest opbrengen.

Novale tiende

Blijkens archivalia in het archief van het huis Schoonheten moest er ook nog een novale tiende, groot 6 schepel, uit het erf worden betaald aan de stad Deventer. De novale tiende is een belasting op nieuw ontgonnen gronden die niet behoorden tot de gronden waar reeds tienden uit werden betaald. Deze novale tiende is in 1820 door Hermannus van de Wetering, welke tiende hij reeds lange tijd in pacht had, van de stad Deventer gekocht. Op 6 april 1821 doet hij daarvan afstand t.b.v. van Wijnand Suermond, waarmee de Creil vrij is van alle lasten.

Bergslag.

Aan de noord-westkant van de kruising Portlanderdijk - Haarlesedijk lag in de 19^e eeuw het 14,5 hectare grote schadenveld dat behoorde bij het erf de Creil. Deze gronden zijn bij de verdeling van de gemeenschappelijke gronden van de marke Heeten toebedeeld aan Jan Coenraad Lamberts. Tot de 20^e eeuw, als in toenemende mate kunstmest wordt toegepast, was het bezit daarvan belangrijk. Jaarlijks werden een grote hoeveelheid schadden uit het veld gestoken en bij de boerderij opgeslagen om vervolgens op gezette tijden in lagen in de potstal te worden uitgestrooid. Stonden de koeien op stal dan vermengden hun uitwerpselen zich met de schadden. Was stapeling van de mest in de stal zo hoog dat de koeien bijna met hun rug tegen de balken van de hilde stonden, dan werd de stal uitgemest. Deze mest werd dan later op de akker uitgestrooid.

*Katerstede Bergslag of ook genaamd De Jeude ca. 1923.
Foto: Coll. W. Hoogeland.*

De in 1961 gebouwde arbeiderswoning. Foto: W. Hoogeland.

Bij de koop in 1867 van de Creil kwam dit perceel, genaamd “Bergslag” eveneens in het bezit van Derk baron Bentinck. Deze heeft op dit stuk grond in 1885, dicht bij het “Ent’n gat”, een nog steeds bestaande natuurlijke waterkom omgeven met riet, een klein boerderijtje laten bouwen. In de volksmond werd dit huis ook wel “de Jeude” genoemd. Deze naam is door de eerste bewoners Willem Vrielink (1856-1935) en Henrica Hiddink. (1854-1924) meegenomen van het gelijknamige katerstede gelegen op het Evenbeld, buurschap Ramele te Raalte. Na het vertrek van Willem in 1932 wordt het huisje nog ongeveer 4 jaar bewoond door Antonius Johannes Honcoop en Geesje van Werven en vervolgens afgebroken.

In 1961 laat mr. R.F.C. baron Bentinck van Schoonheten wat dicht bij de kruising, “de Viersprong”, van voornoemde wegen, door de huisaannemer L.J. Onderdijk een arbeiderswoning bouwen. De eerste en enige bewoners zijn het gezin van G.A. Gerritsen. Na zijn vertrek is het in gebruik als vakantiewoning.

Een prachtige luchtfoto van het erf De Creil. Voor het huis twee leilindes en de hof (bloementuin) met door het midden een pad afgezet met een haag. Aan elke zijde van het pad een border in de vorm van een hartje. Achter het huis de nog steeds bestaande schuur met een onderschoer en baanderhokken.

EEN FOTO UIT DE OUDE DOOS.

Door W. Hoogeland.

In de Raalter Koerier verscheen onlangs de hierboven afgebeelde foto. Hierbij werd de vraag gesteld wie de op deze foto voorkomende personen zijn en waar en wanneer deze foto is genomen.

Alle voorkomende personen hebben we van een naam kunnen voorzien. Toen ik mij meldde om de mij bekende namen door te geven bleken dat twee personen, die zelf ook op de foto voorkomen, zich reeds hadden gemeld. Het waren Henk Steen en Henk de Beuze.

De schaatsers bevinden zich op de Schapenvijver die gelegen is in het Engelschewerk voor het huis Schoonheten.

Geheel links staat Gerrit Steen, particulier chauffeur en later ook huisknecht van de familie Bentinck op het huis Schoonheten. Op de slee zit zijn zoon Mans en daarachter zijn dochter Dieka Freriks-Steen. Helemaal achteraan, in witte spencer met stropdas, mr. Rudolph Floris Carel baron Bentinck van Schoonheten. Geheel rechts: Aaltje Brinkman. Zij woonde op het erf Wormer dat behoorde tot het landgoed. De heer met hoed achter haar is de tuinman van Schoonheten, Vrugink. Van de vier jongens tussen Gerrit en Dieka Steen, twee met en twee zonder pet weten we ook de naam. De jongeman met pet links is Jan Vloedgraven, beter bekend als Jan van Pastercamp. Voor hem staat Henk de Beuze. Hij woonde in de voormalige Herberg "de Hertog van Portland." De jongeman met pet rechts is Gerrit Brinkman. (Gerrit van 't Wormer) De jongeman voor Gerrit en links van Dieka Steen is Henk Steen.

De jongedame met witte muts en jas met blokmotief zal voor de meeste mensen een onbekende zijn. Het is één van de vele uit Duitsland afkomstige dienstmeisjes die eind jaren twintig van de vorige eeuw tot het begin van de 2e wereldoorlog enige tijd werkzaam waren op het huis Schoonheten. Jonge meisjes en jongens kwamen in groten getale naar Nederland om een dienstbetrekking te verwerven en de enorme ellende van werkloosheid en armoede in Duitsland te ontvluchten. Haar verblijf op Schoonheten maakt het mogelijk deze foto te dateren. Zij is ook het enige dienstmeisje waarvan we weten dat er nadien nog contact met de familie Bentinck is geweest. Het is Helena (roepnaam Hella) Meenen. Hella was afkomstig uit Ostfriesland, Duitsland en aldaar geboren op 17 oktober 1907 in het gehucht Schlachtmühle bij Jever, graafschap Oldenburg. Zij is op 1 oktober 1929, vlak

voor haar 22^e verjaardag naar Schoonheten gekomen, waar zij zich verdienstelijk ging maken als kamermeisje en als meisje in de bediening. De goedlachse Hella kon het goed vinden met “de jonker”. (Rolph baron Bentinck) De hond Blacky kon rekenen op hun beider warme belangstelling en als Rolph terneergeslagen was dan trachtte zij door het trekken van rare gezichten hem weer op te vrolijken. De Nederlandse taal heeft zij zich in korte tijd eigen gemaakt. Zij sprak het niet alleen maar schreef ook in het Nederlands. Met haar vertrek op 31 maart 1931, terug naar haar geboortedorp, weten wij redelijk goed te bepalen wanneer deze foto gemaakt kan zijn. Het moet in de winter van 1930 of 1931 zijn geweest.

Voordat zij de terug reis naar Schlachtmühle aanvaart, bezoekt zij eerst nog een aantal plaatsen in Nederland, zoals Delft, Dordrecht, Rotterdam en Den Haag. In Wassenaar bezoekt zij haar broer en zuster die aldaar een dienst hadden gevonden.

Via Königsberg, Gelsenkirchen en Bremen waar zij haar tante bezoekt, (een zuster van haar moeder) komt zij op 13 mei weer thuis in Schlachtmühle.

In die periode schrijft zij drie brieven aan Rolph baron Bentinck. In haar brief van 14 mei 1931 schrijft zij dat zij in Bremen voor het eerst “eine politische versammlung” heeft bezocht. “Hitler der national socialisten rede”. Zoals veel Duitsers was ook zij onder de indruk van diens redevoeringen. “Es war wirklich intressant, Hittler will den jetzigen staat stürzten, er will keine reperationen schulden zahlen, [...] Demnächst sind die Oldenburger – Landtags wahlen, ein grosser sehr wichtiger Tag für unser Land. Deutschland ist bis zu seiner Wurzel krank. Augenblicklich hat es 5 mill. Arbeitsloze [.....] Aber nicht allein die Arbeitsloszen, der Bürger wie der Bauer leiden unter dem Druck der Geldschwierigkeiten. Armes Deutschland, was wird mit unseren nationallied “Deutschland über alles?”

Ik denk niet dat hieruit geconcludeerd mag worden dat zij aanhangster was van het Nationaal Socialisme. Bezorgd om de slechte situatie in haar land was zij wel. Zowel pessimisme als optimisme klinken op uit haar schrijven. “Doch ich allein kann nicht helfen und will nur nicht drum das leben versauern. Es soll wohl alles zurecht kommen. Jonker, das leben ist doch schöner, als wie ich Ihnen davon in Schoonheten erzählte? Und zo werde ich nicht den einen schritt tun um von alten zu scheiden. Nein Ich will leben, um noch sehr viel zu lernen. Wissen sie was ich vorhabe: noch einmal für ein halbes jahr oder langer in’s Ausland gehen um von alles Abschied und Abstand nehmen zu können. Erst duch die neuen Eindrucke und das [] werden mir gewiss die Augen geöffnet und ich selbst vernümfziger. Das leven is doch eine härte schule und jeder schritt ist wichtig und schwer. Vielleicht is England mein ziel”.

De nieuwe indrukken brachten haar in verwarring. Niet alles wat zij om zich heen zag kon zij accepteren. Zij wilde tot rust komen en afstand nemen van hetgeen in haar omgeving plaats vond.

Van haar wens naar het buitenland te gaan is niet veel gekomen. In 1933 is zij getrouwd en krijgt 4 kinderen, drie zoons en een dochter. De oudste, dr. Alexander Engelhardt is thans (1989) Oberkreisdirektor des Landkreises Göttingen, Hij is geboren in 1933 en op zijn 49^e gehuwd en heeft twee dochters. Haar dochter Ursula (geb. 1935) en zoon Hardo zijn beiden gehuwd maar hebben geen kinderen. Ursula is in haar jeugd getroffen door kinderverlamming en is ziekelijk. Haar jongste zoon, Krischan, internist van beroep, is tijdens de jaarwisseling van 1984/85, ongehuwd, 42 jaar oud plotseling overleden aan een hartinfarct.

In augustus 1989 schrijft Alexander Engelhardt aan Rolph baron Bentinck dat zijn moeder nog graag éénmaal Schoonheten wil bezoeken waaraan zij nog steeds warme herinneringen heeft. Helaas heeft het bezoek niet plaats kunnen vinden door het plotselinge overlijden van Rolph baron Bentinck in hetzelfde jaar.

Hella Meenen, februari 1989.

Jever, Ansicht die Hella Meenen in 1931 verstuurde aan Rolph baron Bentinck.

Het zou jammer zijn deze pagina blanco te laten. Van de gelegenheid gebruik makende, vullen we deze met foto's die een indruk geven van de donateursdag / opendag die het afgelopen jaar op Schoonheten is gehouden.

Foto's van de donateursdag: A.A. Steenkist en W. Hoogeland.